

Mededelingen, welkom

Lied: Jij bent zo mooi anders dan ik

Inleiding

Dit jaar besteden we in de Ekklesia regelmatig aandacht aan de Joodse filosoof Emmanuel Levinas. Vandaag richten we ons – ook en opnieuw – op zijn Joodse leermeester Martin Buber.

Buber en Levinas, ze worden vaak in één adem genoemd, beiden hebben zich vooral bezig gehouden met relaties tussen mensen.

Volgens Buber kun je alleen maar “ik” zeggen doordat er een “jij” bestaat. En hij benadrukt dat er een essentieel verschil is tussen wat hij noemt ik-het ontmoetingen en ik-jij ontmoetingen.

In het dagelijks leven gaat het vaak om “ik-het” ontmoetingen, waarin we met elkaar omgaan alsof de ander een object is een object dat je keurt, aardig vindt of juist niet, een object dat je zou kunnen kennen, of gebruiken. Maar als je de ander écht ontmoet, met aandacht en zonder bijbedoelingen, dan is er sprake van een “ik-jij” ontmoeting. Je neemt de ander niet de maat, maar aanvaardt hem of haar volledig. En zo zijn ik en jij in zekere zin één. De plaat van Picasso op de liturgie geeft dat mooi weer.

Levinas verzet zich tegen die gelijkwaardigheid in de ik-jij relatie. Voor Levinas gaat het om de Ander die een beroep op je doet, een beroep waarop jij moet ingaan. En hij schrijft de Ander consequent met een hoofdletter, om het onaantastbaar eigene van die Ander aan te duiden. Die relatie tussen ik en jij is volgens Levinas een asymmetrische relatie: de jij, de Ander wil iets van mij, en niet andersom.

God is volgens Levinas niet (of niet meer) zichtbaar in de wereld. De enige manier om God te ontmoeten is de ontmoeting met de Ander. Ingaan op het appel van de Ander, is antwoorden op een vraag van God.

In de Schriftlezingen van vandaag, uit Genesis en Jona, is God zelf die Ander. En in beide lezingen gaat het niet zoals het zou moeten gaan, Gods appel wordt er niet beantwoord.

Nog even terug naar Buber. De titel van zijn belangrijkste werk, ‘Ik en Jij’ is ook de titel van de viering geworden. Met – in navolging van Levinas - een hoofdletter voor Jij, die onaantastbare Ander.

Wel raar zeiden Joke en ik tegen elkaar, dat ik voorop staat. Je zou verwachten dat de ander, de jij voorop staat. Jij en ik.

Het antwoord daarop geeft Buber in zijn prachtige boekje ‘De weg van de mens’. Daarin beschrijft hij in zes hoofdstukken de weg die de mens ten diepste zou moeten gaan. Het vierde en vijfde hoofdstuk van dat boek gaan over respectievelijk ‘bij jezelf beginnen’ en ‘je niet met jezelf bezig houden’. “Je moet bij jezelf beginnen”, zegt Buber daar, “maar niet bij jezelf eindigen, van jezelf uitgaan, maar niet naar jezelf toe streven, jezelf zijn, maar niet met jezelf bezig zijn.”

Ik en Jij – de onverdeelde, onzelfzuchtige relatie met de ander en het beroep dat die Ander op mij doet beantwoorden – dat is in essentie de weg van de mens.

Luisterlied: Ik heb lief de aarde en de mensen

Lezing: Genesis 3: 8-13

[Inleiding] In Genesis 3 wordt verteld hoe de slang Eva verleidde om - tegen het goddelijk verbod in - van de boom van kennis van goed en kwaad te eten. Nadat Eva een vrucht gegeten had en een vrucht aan Adam gegeven had, gingen hun ogen open en beseften ze dat ze naakt waren.

En dan staat er in de verzen 8-13:

Toen de mens en zijn vrouw God, de HEER, in de koelte van de avondwind door de tuin hoorden wandelen, verborgen zij zich voor hem tussen de bomen.

Maar God, de HEER, riep de mens: 'Adam, Waar ben je?'

Hij antwoordde: 'Ik hoorde u in de tuin en werd bang omdat ik naakt ben; daarom verborg ik me.'

Wie heeft je verteld dat je naakt bent? Heb je soms gegeten van de boom waarvan ik je verboden had te eten?'

De mens antwoordde: De vrouw die u hebt gemaakt om mij terzijde te staan, heeft mij vruchten van de boom gegeven en toen heb ik ervan gegeten.'

Waarom heb je dat gedaan?' vroeg God, de HEER, aan de vrouw.

En zij antwoordde: 'De slang heeft me misleid en toen heb ik ervan gegeten.'

Adam /Eva, waar ben je?

In het mij zo geliefde boekje "de weg van de mens" begint Martin Buber met het verhaal van Rabbi Salman, gevangen in Petersburg. Hij krijgt van de hoofdman die hem verhoort de vraag: waarom God het nodig vindt Adam te vragen waar hij is. God weet toch alles.

Antwoord van de rabbi: "te allen tijde richt God zich tot de mens: waar ben je in je wereld? Veel jaren van je leven zijn voorbijgegaan, hoever ben je gekomen? Zesenvestig jaar heb je geleefd en waar sta je nu?"

Wat gebeurt er in dit verhaal? Buber schetst het verschil in benadering. Het gaat in de Joodse geloofswereld niet om het bewijs dat God wel zeker alwetend is, maar de rabbi keert de vraag om en richt hem tot de vragensteller zelf. Hij maakt de vraag die God aan Adam en Eva stelt aan de hoofdman zelf. Geen opheldering over de vraag van de hoofdman maar het antwoord werpt licht op ons allemaal.

Adam en Eva verschuilen zich om geen rekenschap te geven voor wat er is gebeurd. Ze aten beiden van de vruchten van de boom van kennis van goed en kwaad.

Natuurlijk ligt het voor de hand dat wij hier kijken naar hoe wij ons in de maatschappij wel verantwoordelijk genoeg gedragen. Kan het scherper? Doe ik het goed genoeg?.

Voor mij gaat de vraag ook dieper persoonlijk. Naar relaties met de wereld uiteraard, relaties met die ander dichtbij of verder weg. Maar ook naar de relatie die wij hebben met ons zelf, ons innerlijk welbevinden en het daarbij horende kompas.

Einar vertelde net over de keus om de titel inderdaad Ik en Jij te maken. En niet ons uitreiken in eerste instantie naar de ander.

Hoe verschuil ik mij als ik niet rechtuit durf te spreken, soms is er angst dat te doen. Adam en Eva zijn bang om gestraft te worden. Mensen – ook ik – zijn bang om afgewezen of niet gehoord of begrepen te worden.

En dan niet op te staan en te laten zien waar je bent laat iets in je achter.

Iemand vroeg mij laatst of ik zelf zoiets kon bedenken, iets uit mijn werk.

Er schoot mij onmiddellijk iets te binnen. Ik voelde enkele jaren geleden me door een collega zo onterecht genegeerd dat ik dacht: ok, vanaf nu kan deze persoon voor mij ophouden te bestaan. Nooit meer iets laten weten, nooit meer iets van gehoord.

Ik dacht dat ik het achter me had, maar toen ik het vertelde laaide de boosheid weer op. Beter ware het geweest als ik toen mijn mond had opgedaan. Een ooit waardevol contact is kwijt.

Waar ben je Eva? Dit is redelijk futiel, maar toch ook weer niet. Buber zegt: Bij jezelf beginnen, maar niet bij jezelf eindigen, van jezelf uitgaan, maar niet naar jezelf toestreven. Jezelf zijn, maar niet steeds met jezelf bezig zijn. Maak je eigen kanaal schoon en verwacht niet van die ander dat die dat dan dus ook gaat doen. Schoon, maar wat is nodig: tijd vragen? Ik moet hier over nadenken.

Lied: Jij bent van jou

Lezing: uit het boek Jona

[Jona 1: 1-3] Eens richtte de HEER zich tot Jona, de zoon van Amittai: 'Maak je gereed en ga naar Nineve, die grote stad, om haar aan te klagen, want het kwaad dat ze daar doen is ten hemel schreiend.' En Jona maakte zich gereed, maar vluchtte naar Tarsis, weg van de HEER. Hij ging naar Jafo en vond er een schip met bestemming Tarsis. Hij betaalde de overtocht en ging aan boord om mee te varen naar Tarsis, weg van de HEER.

Het vervolg kennen we. Het schip kwam in een storm terecht en toen bleek dat dit het gevolg was van Jobs vlucht voor God werd hij overboord gegooid en opgeslokt door een vis. God luisterde naar Jobs smeekbeden en na 3 dagen en nachten spuugde de vis hem uit op het land.

[Jona 3:1-4] Opnieuw richtte de HEER zich tot Jona: 'Maak je gereed en ga naar Nineve, die grote stad, om haar aan te klagen met de woorden die ik je zeg.' En Jona maakte zich gereed en ging naar Nineve, zoals de HEER hem opgedragen had. Nineve was een reusachtige stad, ter grootte van drie dagreizen. Jona trok de stad in, één dagreis ver, en riep: 'Nog veertig dagen, dan wordt Nineve weggevaagd!'

Toen de mensen van Nineve berouw toonden en hun leven beterden zag God af van vernietiging van de stad. Daarop werd Job heel boos en zei tot God:

[Jona 4:2-4] 'Ach HEER, heb ik het niet gezegd toen ik nog thuis was? Daarom wilde ik naar Tarsis vluchten. Ik wist het wel: u bent een God die genadig is en liefdevol, geduldig en trouw, en tot vergeving bereid. Laat mij maar sterven, HEER: ik ben liever dood dan dat ik zo verder moet leven.' Maar de HEER zei: 'Is het terecht dat je zo kwaad bent?'

Hier ben ik

De enige manier om God te ontmoeten is in de ontmoeting met de Ander, zegt Levinas. Ingaan op het appel van de Ander, is antwoorden op een vraag van God.

'Ik hoorde je hebt me geroepen. Hier ben ik, kome wat komt' dichtte Oosterhuis.

'Hier ben ik', dat is niet altijd zoals mensen reageren. Meestal niet. In de bijbel staan tal van voorbeelden van mensen die het appel van de Ander naast zich neerleggen, die eraan voorbijlopen, vaak letterlijk. Denk aan de priester en de Leviet uit het verhaal van de barmhartige Samaritaan die de bestolen en mishandelde man langs de weg lieten liggen.

Waarom ben je er soms niet, als er een appel op je wordt gedaan, waarom ben ik er soms niet? Is het uit laksheid, of omdat de taak te zwaar lijkt, uit angst voor mislukking, of uit eigenzinnigheid, gewoon omdat je er geen zin in hebt? Dat laatste lijkt bij Jona het geval te zijn. Jona is voor mij heel menselijk, een nuchtere vent,

die zich niet zo maar laat meeslepen door elk appel dat op hem wordt gedaan, zelfs niet als dat appel wordt gedaan door God zelf. *Naar Nineve gaan om daar de ondergang van de stad te voorzien? Waarom zou ik dat doen? Lijkt me geen leuke job, om daar de kwaaië pier te zijn. Die stad gaat vanzelf te gronde, dat hoef ik ze niet te vertellen.*

Maar ja – God is een naijverig God - ik zal me wel even gedeisd moeten houden.

En hij scheept zich in op een boot naar Tarsis. Als het schip dan in een storm dreigt te vergaan vanwege zijn vlucht toont hij zijn karakter en neemt zijn verantwoordelijkheid: Ik ben op de vlucht voor God, zegt hij tot het scheepsvolk, gooi mij maar overboord, dan zal de storm luwen.

Pas daarna – in de buik van de vis die hem heeft opgeslokt– smeekt hij God om genade.

Jona wordt uitgespuugd door de vis en dan is daar opnieuw het appel van God. Dat kan Jona niet opnieuw weigeren. Hij gaat naar Nineve en voorzegt de ondergang van de stad vanwege hun 'ten hemel schreiende' kwaad.

Dan komt er een verrassing. De inwoners van Nineve reageren meteen op het beroep dat op hen wordt gedaan en keren zich radicaal af van hun kwaad. En God-ik-zal-er-zijn besluit de stad te sparen. Dan wordt Jona heel kwaad. Hij voelt zich voor schut gezet. Voor de Nineveërs is hij nu een profeet van niks, een watje.

En precies daarin faalt Jona. De bekering van de Ninevé maakt hem niet blij, omdat zijn ego is gekwetst. Jona is niet bezig met de ander, maar met zichzelf. Hij is heel menselijk, maar niet uit één stuk, niet iemand die doet wat moet gedaan.

Ruim een maand geleden sprak ik kort met Eduard Disch. Hij is even oud als ik en zat voor het gebouw van de IND, de Immigratie en Naturalisatie Dienst. Daar hield hij een hongerstaking voor een kinderpardon. Hij was geraakt door een uitzending over een uitgeprocedeerd gezin uit Oezbekistan, en was daarvan zo van slag dat hij bijna meteen vanuit zijn woonplaats Maastricht naar Den Haag trok voor zijn actie. Ik zei hem dat ik zijn actie bewonderde, wenste hem succes, maar zei ook dat hij met zijn actie weinig kans op succes had met de nieuwe regering.

Aan dat laatste had hij geen boodschap, zei hij. Hij begreep heel goed dat de kans op succes niet groot was, maar nietsdoen was voor hem geen optie.

Eduard Disch voelde zich geroepen en beantwoordde het appel dat op hem gedaan werd met zijn 'Hier ben ik'. En ik liep verder – als de priester en de Leviet uit het verhaal van de barmhartige Samaritaan.

Lied Hier ben ik

Voorbeden

Breken en delen

Onze Vader

Reactie, collecte (voor House Martin)

Slotlied: Geef alle ruimte aan de liefde